

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR THE INTRODUCTION OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SPACE OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Статтю присвячено проблемі підготовки майбутніх педагогів загальноосвітніх шкіл до реалізації інклюзивної освіти дітей з обмеженими можливостями в умовах масової школи. Обґрунтовано, що це питання потребує розроблення програм підвищення кваліфікації та психологічного супроводу учасників інклюзивного процесу. У статті порушено питання про необхідність розроблення методичних рекомендацій для динамічної оцінки параметрів процесу інклюзії в загальноосвітніх установах, одним із яких варто розглядати підготовку майбутнього вчителя до професійної діяльності в умовах інклюзії.

Розкрито способи включення дітей з особливими потребами в навчальний процес. Описано моделі спільного навчання звичайних школярів і школярів з особливими потребами. Визначено проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, розроблено підходи до навчання, виховання їх в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, виділено педагогічні вимоги до роботи майбутніх педагогів із такими дітьми. Визначено особливості створення комфортного інклюзивного освітнього середовища, яке має велике значення для успішного виховання та соціалізації не тільки дітей із порушеннями психофізичного розвитку, а й інших учнів.

Доведена необхідність подальшого педагогічного та психологічного супроводу учасників інклюзивного процесу, а саме: організації цілеспрямованої фахової допомоги сім'ї у вирішенні проблем адаптації дитини соціуму; формування соціально-педагогічної компетентності сім'ї – набуття її членами соціально-педагогічних знань і навичок, достатніх для реалізації повсякденного життя; забезпечення всебічного розвитку дитини відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб, формування в неї моральних норм і створення умов для її соціалізації; надання комплексної психолого-педагогічної, корекційно-розвивальної допомоги дітям, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації; допомога батькам у створенні доцільних психолого-педагогічних умов виховання дитини відповідно до її віку, індивідуальних особливостей та потреб своєчасного і всебічного розвитку.

Представлено організацію роботи майбутніх фахівців із визначенням основних напрямів: підвищення ступеня участі учнів у навчальному процесі та позашкільних заходах й одночасне зменшення рівня ізоляваності частини школярів; зміни в політиці навчального закладу, практиці та шкільній культурі із метою узгодження їх із різноманітними потребами учнів, які навчаються в даному навчальному закладі; подолання бар'єрів на шляху здобуття якісної освіти та соціалізації всіх учнів, а не тільки

учнів з інвалідністю та учнів з особливими освітніми потребами; проведення реформ і змін, спрямованих на користь усіх учнів; формування активної громадської позиції учнів і компетенцій; зниження рівня тривожності як умова повноцінного співіснування в навчально-виховному закладі; просвітницькі заходи для того, щоб сформувати наявність знань у всіх учасників навчально-виховного процесу щодо особливих освітніх потреб; зниження рівня агресивності загалом і в окремих ситуаціях; протидія та превентивна робота щодо профілактики булінгу; налагодження психологічного клімату в закладі.

Акцентується увага на ранкових зустрічах, які створюють позитивний настрій у дітей, навчають комунікувати, підтримувати друзів, планувати свій день. Кожна зустріч учителя з учнем – це один крок до становлення особистості, формування та розвитку ключових і життєво необхідних компетентностей, пізнання навколишнього світу, формування вміння спілкуватися з однолітками й дорослими, розвитку творчих інтелектуальних здібностей, потреби в саморозвитку, самореалізації, нестандартного мислення, уміння використовувати набуті знання в реальних, іноді складних, життєвих ситуаціях.

У статті зазначено використання широкого спектру завдань, практичних вправ і матеріалів для навчання, що відповідають рівню розвитку дитини; визнання педагогом необхідності використання різноманітних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту особистості; адаптації навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини у процесі навчання у класі; використання різних варіантів об'єднання дітей у групи; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, підготовка майбутніх учителів, успішність інклюзивного процесу, психологічний супровід, співнавчання, методичні рекомендації, вимоги до педагога.

The article is devoted to the problem of preparation of future teachers of secondary schools for realization of inclusive education of children with disabilities in the conditions of mainstream school. It has been substantiated that this issue requires the development of training programs and psychological support for the participants of the inclusive process. The article raises the question of the need to develop methodological recommendations for the dynamic assessment of the parameters of the process of inclusion in general education institutions, one of which should be to prepare the future teacher for professional activity in the conditions of inclusion.

The ways of inclusion of children with special needs in the educational process have been revealed. The models of joint training of ordinary and special needs pupils have been described.

УДК 378: 37.011.3–051: 37.042–056.2/3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-2-10>

Ноздрова О.П.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

The problems of integration of children with special educational needs have been defined, the approaches to learning have been developed, their upbringing in general educational institutions, pedagogical requirements for the work of future teachers with such children have been allocated. The features of creating a comfortable inclusive educational environment, which is important for the successful education and socialization of not only children with disabilities, but also of other students, have been identified. The necessity of further pedagogical and psychological support of the participants of the inclusive process has been proved, namely: organization of purposeful professional help of the family in solving the problems of adaptation of the child to the society; the formation of social and pedagogical competence of the family – acquiring by its members socio-pedagogical knowledge and skills sufficient for realization of daily life; ensuring the full development of the child in accordance with his or her inclinations, abilities, individual, mental and physical characteristics, cultural needs, the formation of moral norms and creating conditions for its socialization; providing comprehensive psychological and pedagogical, correctional and developmental assistance to children in need of correction of physical or mental development, long-term treatment and rehabilitation; assisting parents in creating appropriate psychological and pedagogical conditions for the child's upbringing according to his age, individual characteristics and needs for timely and comprehensive development. The organization of the work of future specialists with the definition of the main directions has been presented: increasing the degree of participation of students in the educational process and extracurricular activities and at the same time reducing the level of isolation of some students; changes in educational policy, practice and school culture in order to bring them into line with the diverse needs of students studying at the institution;

overcoming barriers to quality education and socialization for all students, not just students with disabilities and students with special educational needs; carrying out reforms and changes aimed at the benefit of all students; the formation of active public position of students and competences; reducing anxiety as a condition for full co-existence in an educational institution; educational activities in order to form the knowledge of all participants of the educational process regarding special educational needs; reducing the level of aggressiveness in general and in individual situations; counteraction and preventive work on the prevention of bullying; adjusting the psychological climate in the institution.

Emphasis has been placed on morning meetings that create a positive mood for children, teach communication, support friends, planning their day. Each meeting of the teacher with the pupil is another step to becoming a person, forming and developing key and vital competences, knowledge of the outside world, forming the ability to communicate with peers and adults, developing creative intellectual abilities, self-development needs, self-realization, non-standard thinking. Acquired knowledge in real, sometimes difficult, life situations.

The article describes the use of a wide range of tasks, practical exercises and teaching materials that are appropriate for the child's level of development; the teacher's recognition of the need to use different approaches, taking into account different learning styles, personality temperament; adaptation of educational materials for use in a new way, supporting the child's independent choice in the classroom learning process; using different options for grouping children establishing cooperation and support among the pupils of the class.

Key words: *inclusive education, preparation of future teachers, success of inclusive process, psychological support, co-teaching, methodical recommendations, requirements for teacher.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Світові процеси глобалізації, зростання конкуренції економічних моделей різних держав та інтеграції зумовлюють системні зміни у сфері освіти, що стає одним з основних чинників інноваційного розвитку суспільства. Ураховуючи все це, як пріоритетний напрям розвитку сучасної освіти можна розглядати інклюзивну освіту, що забезпечує рівний доступ до освіти всім, хто навчається, з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей особистості.

Сьогодні в Україні відбувається зміна тенденцій у галузі соціальної політики держави стосовно людей з особливими потребами. Одним з основних напрямів державної політики в освітній сфері є впровадження інклюзивної освіти, яка виключає будь-які форми дискримінації учнів: за фізичним, національним показником або через певні особливості поведінки, а також створює для всіх учасників освітнього процесу відповідні умови для здобуття повноцінної якісної освіти. Основна теза інклюзії полягає в тому, що всі діти можуть і мають право повноцінно навчатися, а також брати участь у соціальному, політичному й економічному житті суспільства [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковій проблематиці підготовки сучасного педагога до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, присвячено багато досліджень вітчизняних і закордонних науковців, а саме: Є. Агафонової, М. Алексєєвої, С. Альохіної, В. Бондаря, М. Гордона, Л. Гречко, О. Денисової, В. Зарецького, В. Засенка, Л. Журавльова, А. Колупасвої, О. Кутепової, О. Леханової, С. Митник, Н. Назарової, В. Поникарової, Н. Попової, Л. Савчук, Т. Сак, В. Синьової, О. Суворової, В. Тарасун, О. Таранченка, В. Тищенко, О. Хохліної, А. Шевцова, А. Шеманова, О. Ямбург, Л. Яценюк та ін.

Проте недостатньо розглядалося питання запровадження комплексу методичних розробок для майбутніх вчителів в інклюзивному навчанні.

Переваги інклюзивної освіти очевидні для дітей з особливими потребами: завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний і емоційний розвиток дітей; ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами; оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально; навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності

й інтереси дітей; у дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті [4, с. 23].

Учні класу вчать природно сприймати й толерантно ставитися до людських відмінностей; налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них; співпрацювати; поводитися нестандартно, бути винахідливими, а також співчувати іншим.

Рекомендації для майбутніх педагогів та фахівців: учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів; оволодівають різноманітними педагогічними методиками, що дає їм змогу ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності; спеціалісти (медики, педагоги спеціального профілю, інші фахівці) починають сприймати дітей більш цілісно, а також вчать дивитися на життєві ситуації очима дітей [2, с. 44].

Мета статті – проаналізувати методичні складники впровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти й дати методичні поради майбутнім вчителям щодо покращення соціалізації дітей з особливими потребами засобами інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Алгоритм діяльності майбутнього педагога у процесі супроводу дитини з особливими освітніми потребами:

1. Ознайомлення з особовою справою дитини, історією й особливістю перебігу захворювання.

2. Консультація з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки тощо).

3. Оцінка освітнього середовища, визначення його відповідності потребам і можливостям дитини, надання пропозицій із внесення змін.

4. Вивчення індивідуальних особливостей дитини.

5. Участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини.

6. Проведення зустрічі з батьками й учнями класу (школи), педагогами з метою формування їхньої психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

7. Дослідження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини у групі.

8. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення до позакласної та позашкільної діяльності.

9. Моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості дитини, здійснення відповідної індивідуальної програми її розвитку [1, с. 54].

У загальноосвітніх закладах необхідно створити умови для дітей з особливими освітніми потребами. На уроках та в позаурочний час надати можливість дітям змінювати різні види діяльності з метою кращого засвоєння матеріалу та відчуття своєї рівності з іншими учасниками навчально-

виховного процесу. Відвести спеціально організовані місця, де дитина з особливими освітніми потребами має змогу займатися, не заважаючи класу. Також ці місця повинні бути обладнані різноманітними допоміжними засобами для стимуляції, мотивації та розвитку дитини.

Повинен бути організований спеціально комфортний простір для того, щоб діти з особливими освітніми потребами мали змогу спілкуватися у великих і малих групах, знаходити собі друзів. Корекційно-виховна робота з логопедом обов'язкова, вона сприяє розвитку мовленнєвих навичок, активного словника, сенсорно-моторної сфери, слухової та зорової уваги дитини. Логопедом повинна використовуватися комплексна система занять із розвитку мовлення. Працювати з дітьми повинен практичний психолог, застосовуючи корекційно-відновлюючі вправи для розвитку пізнавальної сфери, моторних функцій, комунікативних навичок дітей.

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. У такому середовищі всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб такої дитини.

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є: визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання; темпераменту дитини; адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини у процесі навчання у класі; використання різних варіантів об'єднання дітей у групи; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу; використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини [2, с. 23].

Мета цього середовища – орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення й сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку ознак:

– спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;

– наявність сприятливого соціального й емоційного клімату;

– створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату [4, с. 20].

Одним із найперспективніших шляхів виховання й навчання учнів з особливими освітніми потребами, озброєння їх необхідними вміннями та навичками є впровадження активних форм і методів навчання, серед яких чільне місце поси-

дають **дидактичні ігри, інтерактивні технології навчання** Повільний і своєрідний розвиток таких психічних процесів, як сприймання, довільна увага, пам'ять, у школярів з особливими освітніми потребами ускладнює формування їхньої навчальної діяльності. Засвоєння навчального матеріалу потребує багаторазового повторення, застосування варіативних вправ. **Використання дидактичних ігор** реалізує навчальну мету значно швидше та надійніше, ніж інші педагогічні засоби. Отже, навчальна діяльність визріває в надрах ігрової й лише поступово стає провідною.

Використання технологій інтерактивного навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної розумової діяльності. Однією з багатьох пріоритетних цілей, які вона реалізує, є створення комфортних умов для навчання. Найчастіше пропонуємо використовувати такі форми роботи:

«Хоровод» – 4–5 учнів утворюють внутрішнє коло (статичне). У кожного з них табличка з літературним або історичним, географічним поняттям. Учні стоять спиною один до одного. Інші 4–5 учнів у зовнішньому колі розказують про ті чи інші літературні, історичні або географічні поняття, рухаючись по колу. Проходячи повне коло, учень розкриває всі поняття.

«Кубування». На кожному боці куба написано: «спишіть», «порівняйте», «наведіть приклад», «проаналізуйте», «знайдіть застосування», «визначте своє ставлення до персонажа». Кидаючи куб, кожна група отримує завдання.

«Мікрофон». Кожний учень висловлює свої думки та враження в уявний мікрофон. Говорять по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку.

Мозковий штурм застосовується для вироблення кількох рішень і конкретної проблеми. Мета – зібрати якомога більше ідей щодо неї.

«Акваріум». Кілька учнів обговорюють якусь проблему у групі. Усі інші учні спостерігають за тим, як відбувається обговорення. Мета – вдосконалення вміння дискутувати й аргументувати свою думку.

«Коло ідей». Учні вирішують проблемні питання, складають перелік ідей. До обговорення залучаються всі. Розігрування ситуацій за ролями. Учні розігрують у ролях визначену ситуацію. Мета – набути досвід шляхом гри, допомогти навчатися через досвід та почуття.

«Ажурна пилка». Використовується для створення на уроці ситуації, яка дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу.

«Пласт». Учні складають відповідь на поставлене запитання за поданим початком.

1. Я думаю <...>
2. Тому що <...>
3. Наприклад <...>

4. Отже, <...>

«Ти – мені, я – тобі». Учні в парі обмінюються питаннями на задану тему.

«Діалог автора з персонажем». Учні працюють у парі. Один з учнів – автор, інший – персонаж. Ідеться про інших персонажів книги.

«Ланцюжок». Учні по черзі характеризують якогось літературного героя. Кожний промовляє одне речення.

«Літературний турнір». Учень викликав до себе іншого учня, називаючи на ім'я, ставить якесь запитання за літературним твором. Якщо відповідь правильна, то викликається інший учень і запитання ставиться йому.

Для активізації творчої роботи необхідно використовувати різні типи нестандартних уроків. Серед них такі: урок-конференція, урок-кінозйомка, урок-прес-конференція, урок-проба на роль, урок-КВК, урок-аукціон, урок-диспут, урок-ярмарок, урок-концерт, урок-мандри, урок-змагання, урок-знайомство з автором твору, урок-інтерв'ю, урок-суд, урок-спогад, урок-лабораторна робота, урок-практикум, урок-тренінг.

Важливим у такій праці є комфортні умови, атмосфера доброзичливості й взаємопідтримки учнів. Це сприяє розвитку пізнавальної активності, переводить її на вищий рівень – кооперативної співпраці.

Активні методики на вищому рівні (рівні інтерактивності) забезпечують індивідуалізацію процесу навчання. У його основі – розуміння можливостей дитини, її задатків, потреб і бажань.

Створення атмосфери комфортності навчання завдяки інтерактивній роботі сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок; формуванню громадянської позиції; допомагає встановленню емоційних контактів взаємодії (учитель – учень, учень – учень); виконує виховну функцію, тобто привчає працювати в команді, зважаючи на думки тих, хто поряд.

Нова українська школа ставить перед вчителем завдання, які спрямовані на формування ключових компетентностей школярів, зокрема: спілкування державною мовою, уміння вчитися впродовж життя, соціальної та громадянської компетентностей, компетентності у природничих науках і технологіях, загальнокультурної й екологічної грамотності, ініціативності та підприємливості, а також здорового способу життя [1, с. 12].

Одним із засобів розвитку соціальних компетентностей школярів з особливими освітніми потребами є ранкові зустрічі. Кожен учитель ідеальним початком робочого дня бачить бадьорий настрій своїх учнів, їхні усмішки, енергійність, бажання активно працювати на уроках.

Ранкові зустрічі – ефективний засіб розвитку соціальних навичок та створення позитивного настрою в дітей.

Ранкові зустрічі – ліки від булінгу. Завдяки їм кожна дитина може розкритися як особистість, розповісти, що її бентежить, та отримати підтримку однокласників. Кожен учень може порушити питання, яке його цікавить, діти можуть обговорити певну ідею, більше дізнатися один про одного. Висловлюючись, школярі вчаться формулювати власні думки, розвивати мовленнєві навички й уважно слухати. Слухання передбачає активну участь, щоб потім доречно коментувати інформацію чи відповідати на питання. Розвиваються навички вільно висловлюватись перед однолітками. Збираючись разом, діти вчаться виражати власні емоції та розуміти емоції інших. Таким чином у школярів розвивається емоційний інтелект [3, с. 34].

Особливу увагу майбутні фахівці мають приділяти просвітницькій роботі з батьками. Адже проблема в тому, що значна частина батьків намагаються приховати ваду своєї дитини, примушуючи відвідувати уроки в навчальному закладі за загальною навчальною програмою, сподіваючись, що ситуація зміниться на краще сама собою. Водночас не усвідомлюючи, що власними діями вони не створюють необхідних умов для розвитку та самореалізації дитини. Такі діти приречені на самотність і соціальне відчуження [4, с. 22].

В основі системної підтримки сім'ї – соціально-педагогічна діяльність, спрямована на оптимізацію системи виховних відносин сім'ї шляхом створення умов, що сприяють розкриттю особистісного потенціалу членів сім'ї та підвищенню рівня їхньої педагогічної освіченості, а також допомоги в подоланні труднощів.

Висновки. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Тому можна виділити такі складові частини моделі інклюзивної освіти:

- командний підхід;
- задоволення індивідуальних потреб дітей;
- співпраця з батьками;
- створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі [2, с. 11].

Досягти забезпечення рівних можливостей можна лише в тому суспільстві, де інвалідність розглядається через соціальну концепцію, де відсутня дискримінація інвалідів словами й діями здорових людей.

Якщо правильно підготувати суспільну свідомість, налагодити внутрішні й зовнішні взаємозв'язки та сформулювати чітке уявлення щодо особливостей сприйняття відмінностей між людьми, то можна буде констатувати правильний підхід до освітніх процесів в освітньому просторі Нової української школи. Інклюзивна освіта – це різні можливості, але рівні права.

Перспективами подальших розвідок буде робота над підготовкою методичних рекомендацій для подальшого їх запровадження в заклади загальної середньої освіти щодо створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини, яка навчається в інклюзивному класі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі. *Соціально-педагог.* 2011. № 1. С. 26–35.
2. Сабельникова С. Развитие инклюзивного образования. *Справочник руководителя образовательного учреждения.* 2009. № 1. С. 42–54.
3. Таланчук П. Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими проблемами. Харків : Основа, 2016. 189 с.
4. Таранченко О. Виховання дітей з особливими потребами. *Позашкілля.* 2018. № 6. С. 23.
5. Щербань П. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі школи. Київ : Освіта, 1993. 120 с.